

Berlinski zid

IZVLEČEK

Berlin, nekoč mogočna prestolnica mogočne države, je neposredno in kruto občutil vse razsežnosti hladne vojne. Mesto je na pol presekala 37 km dolga meja. Ob njej je nastalo obsežno prazno območje, ki ga je bilo po padcu železne zavese pred 20 leti potrebno zapolniti z novo vsebino in nasilno ločena dela mesta ponovno povezati v celoto. V članku predstavljamo nekaj dejstev, povezanih z zidom, dva velika projekta na območju nekdanjega nikogaršnjega ozemlja in ob slikah nekaj točk vzdolž nekdanjega zidu, ki naj bi si jih ogledal vsak obiskovalec mesta.

Ključne besede: Berlinski zid, hladna vojna, nikogaršnje ozemlje, padec Berlinskega zidu, prenova, Berlin, Nemčija.

ABSTRACT

Berlin Wall

Berlin, once the powerful capital of a powerful country, directly and cruelly experienced all of the dimensions of the Cold War. A border thirty-seven kilometers long cut the city in half and a vast vacant area appeared alongside this border. After the fall of the Iron Curtain twenty years ago, it was necessary to fill in this area with new urban content and reconnect the forcibly divided parts of the city into a whole. This article presents certain facts connected with the wall, two large-scale projects in the former no man's land, and photos of some points along the former wall that are must-see destinations for all visitors to the city.

Key words: Berlin wall, cold war, no man's land, fall of the wall, redevelopment, Berlin, Germany.

Avtorica besedila:

MIMI URBANC, dr. geog., Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana
E-pošta: mimi@zrc-sazu.si

Avtorja fotografij:

MIMI URBANC in FRANÇOIS REINCKE

COBISS I.04 strokovni članek

Ne morem najti Potsdamskega trga. Tu? To ne more biti. Potsdamski trg, tam, kjer je bil včasih Café Josti. Popoldne sem hodil tja na klepet in na kavico in opazovat množico. Še pred tem sem pokadil cigaro pri Loese & Wolf ... znameniti trafikiki. Prav tu nasproti. To ne more biti Potsdamski trg. In nikogar ni, ki bi ga lahko vprašal. Bil je živahen kraj. Tramvaji, kočije in dva avtomobila: moj in tisti od prodajalne čokolade. Tudi Wertheimova trgovina je bila tu. In nato so se nenadoma pojavile zastave. Tu ... Ves trg je bil prekrit z njimi. In ljudje niso bili nič več prijazni ... in tudi policija ne. Ne bom odnehal, dokler ne najdem Potsdamskega trga. Kje so moji junaki? Kje ste, moji otroci? Kje ste moji lastni, topoglavi ... tapravi? Imenuj mi, muza, nesmrtnega pevca, ki je, potem, ko ga je zapustila umrljiva publika, izgubil glas. On, ki je bil angel poezije in je zdaj postal lajnar, prezrt ali zasmehovan ... zunaj, na pragu nikogaršnje zemlje. 20 mark, 40 mark, 80 mark. V enem tednu bi jih lahko imel 500. Proč, na jug. Kako nora misel, da bi ostal tu. Preveč prometa. Tepec, trikrat je bil na tem. Proč od tu hočem. Če me kdo prepozna, me bodo vrgli iz srednje šole. Klausu potrebujem, on bi lepo poskrbel zame. Tako dober je bil, predober. In zdaj je mrtev. Ali so še meje? Več kot kdajkoli prej. Vsaka ulica ima

svojo mejo. Med vsako parcelo (in sosednjo) je pas nikogaršnje zemlje ... zakrit z živo mejo ali jarkom. Kdor si upa, bo padel na nastavljenih minah ... ali ga bodo zadeli laserski žarki. Postrvi v vodi so v resnici torpedi. Vsak lastnik, celo najemnik si prilepi ploščico s svojim imenom kot grb in preučuje časopis kot kak svetovni voditelj. Toliko držav, kolikor je posameznikov. In te državnice so prenosne. Vsak vzame svojo s seboj ..." (2).

Odlomek iz znamenitega filma *Nebo nad Berlinom* iz leta 1987 režiserja Wima Wendersa odraža vso bolečino in nesmisel delitve, ki je prizadejala globoke in verjetno neozdravljive rane v mestno tkivo, pri tem pa usodno posegla v življenje Berlinčanov. Avstrijski pisatelj Peter Handke – njegova mama je bila koroška Slovenka (3) – je v poezijo prelil usodo prebivalcev mesta, ki je po političnem kockanju velesil najbolj neposredno občutilo hladno vojno. V Berlinu se je železna zaveza manifestirala kot nepredušno zaprt betonski zid.

Poglavitni "dosežki" Berlinskega zidu

60.000 ljudi iz vzhodnega dela Berlina je bilo zadnjič na svojem delovnem mestu v zahodnem delu mesta v petek, 11. avgusta 1961. V nedeljo so Zahodni Berlin obdali z bodečo žico in protitankovskimi ovirami, že v ponedeljek pa so začeli z gradnjo trdnega zidu. Z vidika razvoja in življenja mesta je pomembno, da je meja presekala 192 ulic; 97 med njimi jih je vodilo v vzhodni Berlin in 95 v druge dele nekdanje Nemške demokratične republike. Zid je prekinil tudi železniške proge in linije podzemne železnice (4).

20. septembra se je v vzhodnem delu mesta začela nasilna mobilizacija iz stanovanjskih objektov neposredno ob meji. Vzdolž zidu je nastalo osvetljeno nadzorno območje, imenovano tudi *cona smrti*. Vsakogar, ki se je znašel tam, so brez opozorila ustrelili. Za cono smrti je bil vkopan jarek za preprečevanje vdora tankovskih enot, takoj za jarkom pa je bila

patruljna steza s psi čuvaji, kontrolnimi stolpi, bunkerji in notranjim zidom.

Obstoj zidu je povezan z žalostno statistiko (5):

- Zahodni Berlin je razmejevala 166 km dolga meja, od tega je bilo 107 km zidu,
- 37 km zidu je ločevalo zahodni in vzhodni del mesta,
- zid je sestavljajo 45.000 betonskih kvadrov,
- visok je bil 4 metre,
- nadzorovalo ga je 116 stražnih stolpov,
- območje zidu je nadzorovalo 10.000 obmejnih stražarjev,
- zabeleženih je bilo 5000 poskusov pobega,
- ob poskusih pobega je bilo 239 smrtnih žrtev.

Slika 1: Najbolj znan mejni prehod v času hladne vojne je bil Check point Charlie oziroma 'kontrolna točka Charlie'. Čezenj so lahko šli le diplomati, osebje zavezniških sil in tuji turisti. Mnogim vzhodnjakom je predstavljal pot v svobodo, a marsikdo, ki je sanje želel uresničiti, je tam končal svoje življenje. Drog s sliko ameriškega vojaka na eni strani in ruskega na drugi je spomin na zid, ki je postal simbol človekove omejenosti, absurdnosti in neumnosti (foto: Mimi Urbanc).

Vpliv zidu na življenje v mestu

Ko so v življenjski vsakdan Berlinčanov usodno posegle posledice hladne vojne, so v Zahodnem Berlinu veliko pomanjkanje delovne sile zapolnili Turki (6).

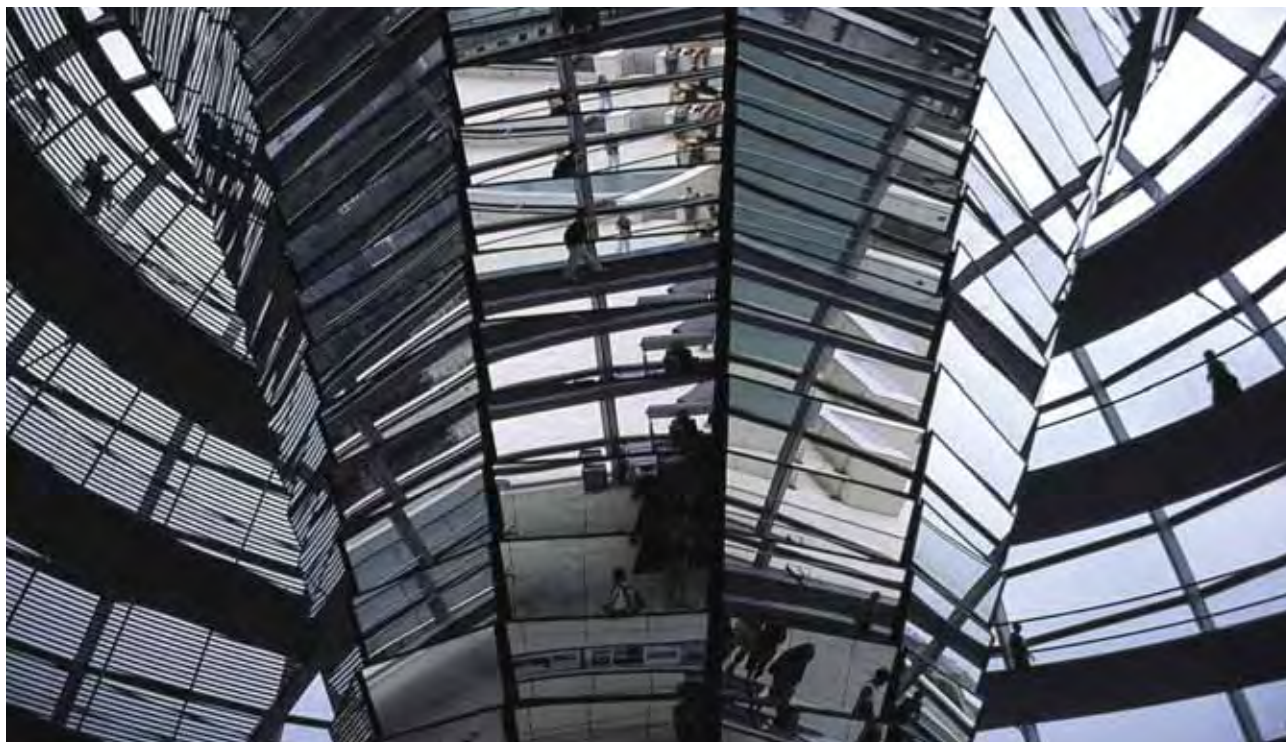
Usoda Berlina kot urbane naselbinske strukture je bila zapečatenata že z začetkom druge svetovne vojne. Ko se je maja 1945 vojna končala, je bilo 70 % mesta prekrita z ruševinami. Uničenih je bilo 80.000 zgradb in kar poldrug milijon ljudi je ostalo brez strehe nad glavo (7). Nekdanja mestna zasnova je bila povsem zabrisana. Povojna delitev ni prispevala h kompleksni povezanosti mestnega tkiva, ampak je brezobličnost še stopnjevala. Zid je bil le še "pika na i".

Megalomanskost zidu, njegovo fizično trdnost in skoraj nepredušno zastraženost je sčasoma premagala želja po svobodi, demokraciji in harmoničnem sožitju. Po njegovem padcu je nastala brazgotina, ki teče vzdolž nekdanjega zidu. Opuščena območja ob brazgotini so postala zaščitni znak mesta (1).

Jetzt wächst zusammen, was zusammengehört oziroma 'Zdaj rase skupaj tisto, kar spada skupaj', je znameniti rek nekdanjega nemškega kanclerja in dobitnika Nobelove nagrade za mir Willyja Brandta ob padcu berlinskega zidu 10. novembra 1989. Kljub njegovim visokoletečim besedam pa Berlin (verjetno) ne bo nikoli organska in komplementarna celota, ampak razdrobljeno mesto oziroma nekakšen kolaž, skupek več manjših mest.

Novi izzivi za politiko in mestne urbaniste

Po padcu zidu sta se mestna oblast in urbanistična stroka znašli pred izjemno zahtevnim izzivom, kako "nikogaršnje" ozemlje ponovno vključiti v mestni organizem in mu dati vsebino. Ogromne prazne površine v samem mestnem središču so bile priložnost, ki se ponudi le redkokateremu mestu. Obnova se je pričela z razgredo javno razpravo o prihodnjem razvoju in strategijah. Tempo je narekovala uradna politika, ki je v želji po enotnosti mesta in kontinuiteti njegovega

Slika 2: Zaščitni znak združenega Berlina je postala steklena kupola na Reichstagu s premerom 38 in višino 23,5 metrov. I 200 ton težka konstrukcija s 3000 m² stekla ni le izjemen arhitekturni dosežek, ampak ima tudi povsem praktične razsežnosti. Deluje kot energijsko varčna prezračevalna in klimatska naprava, ki obenem osvetljuje veliko parlamentarno dvorano. Tu je demokracija dobila krila - s kupole je namreč odprt pogled na predstavnike ljudstva v parlamentarnih klopeh (foto: Mimi Urbanc).

Slika 3: 1,3 km dolg ostanek zidu vzdolž reke Spree v soseski Friedrichshain, ki ga je leta 1990 poslikalo 118 umetnikov iz 21 držav, se imenuje East Side Gallery oziroma 'Galerija na vzhodni strani'. Petindvajseta slika v nizu 102 se imenuje Moj bog, pomagaj mi preživeti to smrtonosno ljubezen. Navdih zanjo je ruski slikar Dmitrij Vrubel dobil ob poljubu ruskega predsednika Leonida Brežnjeva in vzhodnonemškega predsednika Ericha Honeckerja leta 1979, ob 30-letnici obstoja Nemške demokratične republike. Sliko, ki je bila že leta 2002 precej poškodovana, so leta 2009 uničili in avtor jo je ponovno naslikal (foto: Mimi Urbanc).

razvoja želela praznine čim prej zapolniti, pri tem pa ponovno vzpostaviti zgodovinski duh mesta, zabrisati sledi za zidom, a ga obenem ohraniti za ustvarjanje prepoznavne identitete mesta. Ob tem si je zadala za cilj, da s sodobnimi arhitekturnimi rešitvami ustvari mesto za tretje tisočletje.

Tovrstna prizadevanja so se še posebej izrazito odražala v srčiki mesta, na Potsdamskem trgu, berlinski različici londonskega Trafalgarskega trga. Tudi zanj ni bila značilna arhitekturna odličnost, ampak živahnost, energija in komunikacija, zato mu je bilo treba vdihniti novo življenje. Velika praznina v srcu mesta je postala prvi prenovitveni projekt združenega Berlina in obenem največje gradbišče v Evropi. Ureditveni načrt je pripravil svetovno znani arhitekt italijanskega rodu Renzo Piano, ki je zmagal na mednarodnem natečaju. V njem je sledil ideji središč evropskih mest, v katerih so osredotočene najrazličnejše dejavnosti. Od 100.000 m² ali 10 ha razpoložljivih zemljišč so pozidali dobri dve tretjini in dobili 550.000 m² uporabnih površin, od tega tri

petine nad površjem in dve petini pod njim. Na trgu je danes okrog 10.000 delovnih mest. Pomembna okoliščina prenovitvene zgodbe je dejstvo, da je mestna oblast ključne dele trga prodala podjetjema Sony in Daimler-Benz AG. Prodaja je izzvala burne reakcije, ne le zaradi domnevno (pre)niske cene, ampak še bolj zaradi prenosa javne lastnine v zasebne roke. S tem je mesto na simbolni ravni izgubilo arhitekturno vrednoto, ki je bila njegov zaščitni znak.

Glavna železniška postaja – simbol novega Berlina

Stremljenje po megalomanskosti in oblikovanju Berlina v svetovno metropolo 3. tisočletja je še bolj izraženo z novo železniško postajo. Nekdanja glavna železniška postaja je bila poimenovana po kraju Lehrte blizu Hannovra (Lehrter Stadtbahnhof) in so jo odprli obenem s progo Berlin-Hannover. Pozneje so jo vpeli tudi v mestno prometno omrežje. Med

Slika 4: Najvišja raven nove Berlinske glavne železniške postaje (foto: François Reincke).

drugo svetovno vojno je bila močno poškodovana. Po njej so jo za silo popravili, skoraj dokončni udarec pa ji je prizadela delitev mesta po zgraditvi zidu. Zadnji medkrajevni vlak je z nje odpeljal leta 1951. Sledilo je desetletje dolgo obdobje rušenja postajnega poslopja. Samo delno odstranjene ruševine so na nekdanjem mestu ostale vse do graditve nove postaje.

Postaja mestnega prometa je brez večjih poškodb preživela drugo svetovno vojno. Po razdelitvi mesta je postala slepo črevo, saj je bila zadnja železniška postaja ob zunanjem robu Zahodnega Berlina. Takoj po združitvi mesta so začeli načrtovati posodobitev in ponovno povezavo dveh ločenih prometnih sistemov. Leta 2002 je nemška vlada odločila, da bo nova glavna železniška postaja stala na mestu nekdanje postaje mestnega prometa. Njena gradnja je trajala od leta 1995 do otvoritve leta 2006. Megalomanski projekt – promet poteka na petih ravneh; najvišja je 10 metrov nad tlemi in najnižja 15 m pod zemljo – je zahteval izgradnjo več predorov (tudi pod reko Spree) in mostov. Na zunanaj najbolj opazna sta steklena kolosa s skupno 44.000 m² poslovnimi površinami. Na postaji, imenovani Berlin Hauptbahnhof (Berlinska

glavna železniška postaja), dnevno sprejmejo ali odpremijo 1800 vlakovnih kompozicij, ki prepeljejo 350.000 potnikov. V prometnem in poslovnem vidiku je nova postaja zagotovo izpolnila pričakovanja, vendar je na rob preživetja odrinila prejšnjo osrednjo železniško postajo Zoo. S tem je uničenje enega zidu ustvarilo novega.

Po osemindvajsetih letih razdvajanja je večji del zidu sicer fizično izginil, njegov obstoj pa se je iz realnosti preselil v miselno sfero, postal je zgodovinski spomin, ki se ob vsaki obletnici vedno znova reinkarnira. Ob letošnji okrogli obletnici so na veliki zabavi, na kateri se je po ocenah zbralo okrog 100.000 ljudi, simbolično podrli zid iz 1000 poltretji meter velikih zidakov, ki so jih izdelali nemški učenci.

Berlinski zid je boleče zaznamoval sodobno evropsko stvarnost, njegovi ostanki pa so še vedno velika atrakcija in magnet za številne tuje turiste. Poleg Potsdamskega trga in novega kolodvora so obvezna postaja ob ogledu nemške prestolnice še galerija na vzhodni strani zidu, kontrolna točka Charlie in steklena kupola na Reichstagu, stavbi nemškega parlamenta.

Viri in literatura

1. Bisky, J. 2006: "Berlin: A profile" in Towards an Urban Age. Pridobljeno iz <http://www.urban-age.net>
2. Handke, P., Reitinger, R., Wenders, W. 1987: Nebo nad Berlinom, film. Road Movies Filmproduktion, Berlin.
3. Medmrežje 1: http://en.wikipedia.org/wiki/Peter_Handke (citirano 1. december 2009).
4. Medmrežje 4: <http://userpage.chemie.fu-berlin.de/BIW/wall.html> (citirano 1. december 2009).
5. Medmrežje 2: <http://userpage.chemie.fu-berlin.de/BIW/wall.html> (citirano 1. december 2009).
6. Medmrežje 3: berlin.group.shef.ac.uk/.../Main%20Lecture%202%20Berlin%20wall.ppt (citirano 1. december 2009).
7. Oswalt, P. (2000): Stadt ohne Form. München, London, New York: Prestel.